

सत्र चवथे

घटक १	
१. अभयराजकुमार सुत्त - I.....	१
२. अभयराजकुमार सुत्त - II.....	४
३. सोना थेरी.....	६
४. खेमा थेरी.....	७
घटक २	
१. भगवा दिपडकरो (दूरेनिदान).....	८
२. देवतायाचनं (अविदूरेनिदान).....	११
३. नागसमालथेर.....	१४
४. वड्ढथेर.....	१५
घटक ३	
१. बोधिसत्तस्स पातुभावो - I, III.....	१६
२. मुनिसुत्त.....	१८
३. हिरीसुत्त.....	२०
घटक ४. व्याकरण	
पाठ विसावा	
ऊकारान्त स्त्रीलिङ्ग शब्द.....	२२
पाठ एकविसावा	
'त' शब्द सर्वनाम.....	२६
पाठ बाविसावा	
ओकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द.....	३०
पाठ तेविसावा	
काही अनियमित पुल्लिङ्ग शब्द.....	३४
पाठ चोविसावा	
सर्वनाम शब्द.....	४०
पाठ पंचविसावा	
सर्वनाम शब्द.....	४५
पाठ सव्विसावा	
'वन्तु' आणि 'मन्तु' प्रत्ययान्त शब्द.....	५०

१. अभयराजकुमार सुत्त - I

५२५

अभयराजकुमारसुत्त - राजगृहाजवळील वेळुवनांत भगवान बुद्ध विहार करीत असतांना निगंठनातपुत्ताने अभयराजकुमारास भगवान बुद्धाबरोबर वादविवाद करण्यांस सांगितले. तेव्हा अभयराजकुमाराने भगवान बुद्धाबरोबर 'सामान्य माणसे आणि तथागत यांच्यातील फरक कोणता' या विषयावर वादविवाद केला. त्यावेळी तथागत वस्तुस्थितीप्रमाणे सत्य व यथार्थ जाणून बोलतात हे स्पष्ट झाले.

१. ननु तथागतो अप्पियं भासेय्य

१. एवं मे सुतं। एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे। अथ खो अभयो राजकुमारो येन निगण्ठो नातपुत्तो तेनुपसड्कमि; उपसड्कमित्वा निगण्ठं नातपुत्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्न खो अभयं राजकुमारं निगण्ठो नातपुत्तो एतदवोच - "एहि त्वं, राजकुमार, समणस्स गोतमस्स वादं आरोपेहि। एवं ते कल्याणो कित्तिसदो अब्भुग्गच्छिस्सति - 'अभयेन राजकुमारेण समणस्स गोतमस्स एवं महिद्धिकस्स एवं महानुभावस्स वादो आरोपितो' ति। यथा कथं पनाहं, भन्ते, समणस्स गोतमस्स एवं महिद्धिकस्स एवं महानुभावस्स वादं आरोपेस्सामी' ति?"

२) "एहि त्वं राजकुमार, येन समणो गोतमो तेनुपसड्कमि; उपसड्कमित्वा समणं गोतमं एवं वदेहि - 'भासेय्य नु खो भन्ते, तथागतो तं वाचं या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा' ति? सचे ते समणो गोतमो एवं पुट्ठो एवं ब्याकरोति - 'भासेय्य, राजकुमार, तथागतो तं

वाचं या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा' ति तमेनं त्वं एवं वदेय्यासि-अथ किं चरहि ते, भन्ते, पुथुज्जनेन नानाकरणं? पुथुज्जनो हि तं वाचं भासेय्य या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा' ति। सचे पन ते समणो गोतमो एवं पुट्ठो एवं ब्याकरोति- 'न राजकुमार, तथागतो तं वाचं

भासेय्य या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा' ति, तमेनं त्वं एवं वदेय्यासि- 'अथ किं चरहि ते, भन्ते, देवदत्तो ब्याकतो - आपायिकां देवदत्तो, नेरयिको देवदत्तो, कप्पट्ठो देवदेत्तो, अतेकिच्छो देवतत्तो ति? ताय च पन ते वाचाय देवदेत्तो कुपितो अहोसि अनत्तमनो' ति। इमं खो ते, राजकुमार, समणो गोतमो उभतोकोटिकं पज्जं पुट्ठो समनो नेव सक्खिति उग्गिलितुं न सक्खिति ओगिलितुं। सेय्यथापि नाम पुरिसस्स अयोसिड्घाटकं कण्ठे विलगं, सो नेव सक्कुण्येय्य उग्गिलितुं न सक्कुण्येय्य ओगिलितुं ; एवमेव खो ते, राजकुमार, समणो गोतमो इमं उभतोकोटिकं पज्जं समानो नेव सक्खिति उग्गिलितुं न सक्खिति ओगिलितुं" ति।

“एवं, भन्ते” ति खो अभयो राजकुमारो निगण्ठस्स नातपुत्तस्स पटिस्सुत्वा उट्ठायासना निगण्ठं नातपुत्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा येन भगवा तेनुपसड्कमि; उपसड्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि।

२. एकमन्तं निसिन्नस्स खो अभयस्स राजकुमारस्स सुरियं उल्लोकेत्वा एतदहेसि- “अकालो खो अज्ज भगवतो वादं आरोपेतुं। स्वे दानाहं सके निवेसने भगवतो वादं आरोपेस्सामी” ति भगवन्तं एतदवोच- “अभिवासेतु मे, भन्ते, भगवा स्वातनाय अत्तचतुत्थो भत्तं” ति। अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन। अथ खो अभयो राजकुमारो भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि। अथ खो भगवा तस्सा रत्तिया अच्चयेन पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय येन अभयस्स राजकुमारस्स निवेसनं तेनुपसड्कमि; उपसड्कमित्वा पज्जते आसने निसीदि। अथ खो अभयो राजकुमारो भगवन्तं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था सन्तप्पेसि सम्पवारेसि। अथ खो अभयो राजकुमारो भगवन्तं भुत्ताविं ओनतपत्तपाणिं अज्जतरं नीचं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि।

३. एकमन्तं निसिन्नो खो अभयो राजकुमारो भगवन्तं एतदवोच- “भासेय्य नु खो, भन्ते, तथागतो तं वाचं या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा” ति?

“न ख्वेत्थ, राजकुमार, एकंसेना” ति।

“एत्थ, भन्ते, अनस्सुं निगण्ठा” ति।

“किं पन त्वं, राजकुमार, एवं वदेसि-‘एत्थ, भन्ते, अनस्सुं निगण्ठा’ ति ?

“इथाहं, भन्ते, येन निगण्ठो नातपुत्तो तेनुपसडकमि; उपसडकमित्वा निगण्ठं नातपुत्तं एकमन्तं निसीदिं। एकमन्तं निसिन्नं खो मं भन्ते, निगण्ठो नातपुत्तो एतदवोच-‘एहि त्वं, राजकुमार, समणस्स गोतमस्स वादं आरोपेहि। एवं ते कल्याणो कित्तसिद्धो अब्भुग्गच्छिस्सति-अभयेन राजकुमारेण समणस्स गोतमस्स एवं महिद्धिकस्स एवं महानुभावस्स वादो आरोपितो’ ति। एवं वुत्ते, अहं, भन्ते, निगण्ठं नातपुत्तं एतदवोच-‘यथा कथं पनाहं, भन्ते, समणस्स गोतमस्स एवं महिद्धिकस्स एवं महानुभावस्स वादं आरोपेस्सामी’ ति ?

‘एहि त्वं, राजकुमार, येन समणो गोतमो तेनुपसडकमि; उपसडकमित्वा समणं गोतमं एवं वदेहि- भासेय्य नु खो, भन्ते, तथागतो तं वाचं या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा ति? सचे ते समणो गोतमो एवं पुट्ठो एवं ब्याकरोति- भासेय्य, राजकुमार, तथागतो तं वाचं या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा ति, तमेनं त्वं एवं वदेय्यासि - अथ किं चरहि ते, भन्ते, पुथुज्जनेन नानाकरणं? पुथुज्जनो पि हि तं वाचं भासेय्य या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा ति। सचे पन ते समणो गोतमो एवं पुट्ठो एवं ब्याकरोति - न, राजकुमार, तथागतो तं वाचं भासेय्य या सा वाचा परेसं अप्पिया अमनापा ति, तमेनं त्वं एवं वदेय्यासि- अथ किं चरहि ते, भन्ते देवदत्तो ब्याकतो-आपायिको देवदत्तो, नेरयिको देवदत्तो, कप्पट्ठो देवदत्तो अतेकिच्छो देवदत्तो ति? ताय च पन ते वाचाय देवदेत्तो कुपितो अहोसि अनत्तमनो ति। इमं खो ते, राजकुमार समणो गोतमो उभतोकोटिकं पज्जं पुट्ठो समानो नेव सक्खिति उग्गिलितुं त सक्खिति ओगिलितुं। सेय्यथापि नाम पुरिसस्स अयोसिडघाटकं कण्ठे विलगं, सो नेव सक्कुणेय्य उग्गिलितु; एवमेव खो ते, राजकुमार, समणो गोतमो इमं उभतोकोटिकं पज्जं पुट्ठो समानो नेव सक्खिति उग्गिलितुं न सक्खिति ओगिलितुं” ति।

२. अभयराजकुमार सुत्त - II

२. अनुकम्पाय अप्पियं पि भासेय्य

४. तेन खो पन समयेन दहरो कुमारो मन्दो उत्तानसेय्यको अभयस्स राजकुमारस्स अडके निसिन्नो होति। अथ खो भगवा अभयं राजकुमारं एतदवोच - “तं किं मज्जसिं, राजकुमार, सचायं कुमारो तुज्झं वा पमादमन्वाय धातिया वा पमादमन्वाय वा कट्ठं वा कठलं वा मुखे आहरेय्य, किन्ति नं करेय्यासी” ति?

“आहरेय्यस्साहं, भन्ते। सचे न सक्कुण्येय्यं आदिकेनेव आहत्तुं, वामेन हत्थेन सीसं परिग्गहेत्वा दक्खिणेन हत्थेन वडकडगुलिं करित्त्वा सलोहितं पि आहरेय्यं। तं किस्स हेतु? अत्थि मे, भन्ते, कुमारे अनुकप्पा” ति।

“एवमेव खो, राजकुमार, यं तथागतो वाचं जानाति अभूतं अतच्छं अनत्थसंहितं सा च परेसं अप्पिया अमनापा, न तं तथागतो वाचं भासति। यं पि तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अनत्थसंहितं सा च परेस अप्पिया अमनापा, तं पि तथागतो वाचं न भासति। यं च खो तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अत्थसंहितं सा च परेस अप्पिया अमनापा, तत्र कालञ्जू तथागतो होति तस्सा वाचाय वेय्याकरणाय। यं तथागतो वाचं जानाति अभूतं अतच्छं अनत्थसंहितं सा च परेसं पिया मनापा, न तं तथागतो वाचं भासति। यं पि तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अनत्थसंहित सा च परेसं पिया मनापा तं पि तथागतो वाचं न भासति। यं च तथागतो वाचं जानाति भूतं तच्छं अत्थसंहितं सा च परेसं पिया मनापा, तत्र

कालञ्जू तथागतो होति तस्मा वाचाय वेद्ययाकरणाय। तं किस्स हेतु? अत्थि, राजकुमार, तथागतस्स सत्तेसु अनुकम्पा” ति।

३. ननु ठानसोवेतं तथागतं पटिभाति

५. “ये मे, भन्ते, खत्तियपण्डिता पि ब्राह्मणपण्डिता पि गहपति पण्डिता पि समणपण्डिता पि पञ्चं अभिसङ्खरित्वा तथागतं उपसङ्कमित्वा पुच्छन्ति, पुब्बेन नु खो, भन्ते, भगवतो चेतसो परिवितक्कितं होति ‘ये मं उपसङ्कमित्वा एवं पुच्छिस्सन्ति तेसाहं एवं पुट्ठो एवं व्याकरिस्सामी’ ति, उदाहु ठानसोवेतं तथागतं पटिभाती” ति?

“तेन हि, राजकुमार, तञ्जेवेत्थ पटिपुच्छिस्सामि, यथा ते खमेय्य तथा न व्याकरेय्यासि। तं किं मञ्जसि, राजकुमार, कुसलो त्वं रथस्स अडगपच्चडगानं” ति?

“एवं भन्ते, कुसलो अहं रथस्सं अडगपच्चडगानं ति।

“तं किं मञ्जसि, राजकुमार, ये तं उपसङ्कमित्वा एवं पुच्छेय्युं - ‘किं नामिदं रथस्स अडगपच्चडगं’ ति? पुब्बेव नु खो एतं चेतसो परिवितक्कितं अस्स ‘ये मं उपसङ्कमित्वा एवं पुच्छिस्सन्ति तेसाहं एवं पुट्ठो एवं व्याकरिस्सामी’ ति, उदाहु ठानसोवेत पटिभासेय्या” ति? “अहं हि, भन्ते, रथिको सञ्जातो कुसलो रथस्स अडगपच्चडगानं। सब्बानि मे रथस्स अडगपच्चडगानि सुविदितानि। ठानसोवेतं मं पटिभासेय्या” ति।

“एवमेव खो, राजकुमार, ये ते खत्तियपण्डिता पि ब्राह्मणपण्डिता पि गहपतिपण्डिता पि समणपण्डिता पि समणपण्डिता पि पञ्चं अभिसङ्खरित्वा तथागतं उपसङ्कमित्वा पुच्छन्ति, ठानसोवेतं तथागतं पटिभाति तं किस्स हेतु? सा हि, राजकुमार, तथागतस्स धम्मधातु सुप्पटिविद्धा यस्सा धम्मधातुया सुप्पटिविद्धत्ता ठानसोवेतं तथागतं पटिभाती” ति।

६. एवं वुत्ते, अभयो राजकुमारो भगवन्तं एतदवोच- “अभिवक्कन्तं, भन्ते, अभिवक्कन्तं, भन्ते ...पे०...अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं” ति।

८. अभयराजकुमार सुत्त । ५१

८३. असे मी ऐकलेले आहे।

एकदा भगवान बुद्ध राजगहामधील वेळूवनातील कलंदकनिवाप (पशूंच्या चरण्याची जागा) मध्ये विहार करीत होते. तेव्हा अभयकुमार जेथे निगंठनाटपुत्त होते तेथे गेला. जवळ जावून नाटपुत्ताला अभिवादन करून एका बाजूला बसला. एका बाजूला बसलेल्या अभय राजकुमाराला निगंठ नाटपुत्ताने म्हटले-

“हे राजकुमार! तू ये, समण गोतमा सोबत वाद (चर्चा) कर. त्यामुळे तुझी प्रसिद्धी, कल्याणकारक किर्ती पसरेल की, “अभय राजकुमाराने अशा प्रकारे महान सामर्थ्यवान, महानुभावी समण गोतमा सोबत वाद केलेला आहे.”

“परंतु हे भन्ते! मी त्या समण गोतमा सोबत जो महान सामर्थ्यवान, महानुभावी आहे त्यांच्या सोबत कशा प्रकारे वाद करील?

“हे राजकुमार! तू ये, जेथे समण गोतम आहे तेथे जा, जवळ जावून समण गोतमाला असे म्हण- ‘भन्ते! तथागताने असे बोलावे ज्यामुळे ती वाणी दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारी वाटावी? असे विचारल्या नंतर जर समण गोतमाने असे म्हटले की, ‘हे राजकुमार! तथागताने त्या वाणीला ज्या वाणीमुळे दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारे वाटावे’ बोलावे, तेव्हा त्याला तू असे म्हणावे-‘भन्ते! तर मग काही सामान्य लोका (पुथुज्जन) द्वारे वेगवेगळ्या प्रकारे वागणे? सामान्य लोकांनी सुद्धा तीच वाणी, तीच भासा बोलावी जी भासा (वाचा) दुसऱ्यांना अप्रिय न आवडणारी वाटावी.’ परंतु जर तो समण गोतम असे विचारल्यावर असे म्हणतो की, ‘हे राजकुमार! तथागताने तशी वाणी बोलू नये जी ती वाचा दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारी वाटावी’, तेव्हा तू त्याला असे म्हणावे की, ‘तेव्हा हे भन्ते! तुम्ही देवदत्ता विसयी असे कां म्हटलेले आहे की, देवदत्त दुर्गतीला प्राप्त होणारा आहे, देवदत्त नरकावस्थेला जाणारा आहे, देवदत्त कल्पभर (नारकीय अवस्थेत) राहणार आहे, देवदत्त सुधरण्यापलीकडील आहे? आणि आपल्या त्या बोलण्यामुळे देवदत्त क्रोधित झाला, असंतुष्ट झाला’. हे राजकुमार! अशा प्रकारे दोन्ही प्रकारचे प्रश्न विचारल्या नंतर तो समण गोतम गिळूही शकणार नाही, उगलूही शकणार नाही. ज्या प्रमाणे एखाद्या व्यक्तीच्या गळ्यामध्ये लोखंडी कळी लागावी, ज्यामुळे तो गिळण्या योग्य गिळू शकत नाही व उगलण्या योग्य उगलू शकत नाही. अशा प्रकारे हे राजकुमार! समण गोतम ह्या उभयकोटीक प्रश्नांना उत्तर देतांना गिळूही शकणार नाही व उगलूही शकणार नाही.”

“भन्ते! होय,” म्हणून अभय राजकुमार निगंठनाटपुत्ताला होकार देवून आसनावरून उठून निगंठनाटपुत्ताला अभिवादन करून, प्रदक्षिणा करून जेथे तथागत होते तेथे गेला. जवळ जावून भगवान तथागताला अभिवादन करून एका बाजूला बसला.

८४. एका बाजूला बसलेल्या अभय राजकुमाराने सूर्याला पाहिले व त्याला असे वाटले की, “आज भगवान तथागता सोबत वाद करण्याची ही वेळ नाही. उद्या आपल्या घरी भगवान तथागता सोबत वाद करील’, असा विचार करून त्याने भगवान तथागताला म्हटले-

‘भन्ते! भगवान तथागताने स्वतासह चार (भिक्षू)चे उद्याचे माझे भोजन स्वीकार करावे’ भगवान तथागताने मौन राहून स्वीकार केले. तेव्हा अभय राजकुमाराने भगवान तथागताचा स्वीकार जाणून आसनावरून उठून भगवान तथागताला अभिवादन करून, प्रदक्षिणा घालून निघून गेला.

तेव्हा भगवान तथागताने त्या रात्रीच्या संपल्या नंतर सकाळ च्या वेळी चीवर परिधान करून पात्र घेवून जेथे अभय राजकुमार चे निवासस्थान होते तेथे गेले. जावून अंतरलेल्या आसनावर बसले. तेव्हा अभय राजकुमाराने भगवान तथागताला उत्तम, खाण्यायोग्य, भोजन करण्यायोग्य भोजन स्वताच्या हाताने समाधानी होईपर्यंत, नको म्हणे पर्यंत वाढले. तेव्हा अभय राजकुमाराने भगवान तथागताला भोजन झाल्याचे, पात्रातून हात बाहेर काढण्याचे जाणून दुसरे एक साधारण आसण घेवून एका बाजूला बसला.

८५. एका बाजूला बसलेल्या अभय राजकुमाराने भगवान तथागताला म्हटले-
“हे भन्ते! तथागताने अशा प्रकारची वाणी बोलावी की जी ती वाणी दुसऱ्याला अप्रिय, न आवडणारी व्हावी?

“हे राजकुमार! हे येथे एकांगी समजू नये.”

हे भन्ते! येथे निगंठाचा नाश हो.”

हे राजकुमार! तू असे कां म्हणतोस की, येथे भन्ते! निगंठाचा नाश हो?

“येथे भन्ते! मी जेथे निगंठ नाटपुत्त होते तेथे गेलो. जवळ जावून निगंठनाटपुत्ताला अभिवादन करून एका बाजूला बसलो. एका बाजूला बसलेल्या मला भन्ते! निगंठनाटपुत्ताने असे म्हटले की, ‘हे राजकुमार! तू ये समण गोतमाशी वाद (चर्चा) कर. त्यामुळे तुझी प्रसिद्धि, कल्याण कारक किर्ती सर्वत्र पसरेल की, ‘अभय राजकुमाराने अशा प्रकारे महान सामर्थ्यवान, महानुभावी समण गोतमा सोबत वाद

केलेला आहे.

असे म्हटल्यानंतर भन्ते! मी निगंठ नाटपुत्ताला म्हणालो-

“परंतु हे भन्ते! मी त्या समण गोतमा सोबत जो सामर्थ्यवान, महानुभावी आहे त्याच्या सोबत कशा प्रकारे वाद करील? हे राजकुमार! तु ये, जेथे समण गोतम आहे तेथे जा. जावून समण गोतमाला असे म्हण, ‘भन्ते! तथागताने तशा प्रकारची वाणी बोलावी की जी वाणी दुसऱ्याला अप्रिय, न आवडणारी व्हावी? ‘जर त्या समण गोतमाने असे विचारल्या नंतर असे म्हटले की, ‘हे राजकुमार! तथागताने त्या वाणीला ज्या वाणीमुळे दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारे वाटावे’ बोलावे, तेव्हा त्याला तु असे म्हणावे की, ‘भन्ते! तर मग काही लोक सामान्य लोकाद्वारे (पुथुज्जन) वेगवेगळ्या प्रकारे वागणे? सामान्य लोकांनी सुद्धा तीच वाणी, तीच भासा बोलावी जी भासा दुसऱ्यांना, न आवडणारी वाटावी. परंतु जर समण गोतम असे विचारल्या नंतर असे म्हणतो की, ‘हे राजकुमार! तथागताने तशा प्रकारची वाणी बोलू नये ज्यामुळे ती वाणी दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारी वाटावी, तेव्हा त्याला तू असे म्हणावे की, ‘भन्ते! तुम्ही देवदत्ता विसयी असे का म्हटलेले आहे की, देवदत्त दुर्गतीला प्राप्त होणारा आहे, देवदत्त नरकावस्थेला जाणारा आहे, देवदत्त कल्पभर (नारकीय अवस्थेत) राहणारा आहे, देवदत्त सुधरण्यापलीकडील आहे? आणि आपल्या बोलण्यामुळे देवदत्त क्रोधित झाला, असंतुष्ट झाला.’ हे राजकुमार! अशा प्रकारे दोन्ही प्रकारचे प्रश्न विचारल्या नंतर तो समण गोतम गिळू ही शकणार नाही उगलूही शकणार नाही. ज्या प्रमाणे एखाद्या व्यक्तीच्या गळ्यामध्ये लोखंडी कळी लागावी, ज्यामुळे तो गिळण्यायोग्य गिळू शकत नाही आणि उगलण्या योग्य उगलू शकत नाही. अशा प्रकारे हे राजकुमार! समण गोतम ह्या उभयकोटी प्रश्नांना उत्तर देतांना गिळूही शकणार नाही व उगलूही शकणार नाही.”

८६. त्यावेळी अभय राजकुमाराच्या कोरामध्ये एक लहानसा अबोध (मंद) कुमार झोपी गेल्या सारखा उताना बसलेला होता. तेव्हा भगवान तथागताने अभय राजकुमाराला म्हटले -

“हे राजकुमार! तुला काय वाटते, जर ह्या कुमाराने तुझ्या प्रमादामुळे किंवा दाईच्या प्रमादामुळे काडीच्या तुकड्याला किंवा ढेकूळाला तोंडामध्ये भरावे, तेव्हा तु त्याला काय करशील?”

“भन्ते! मी काढून घेईल. जर भन्ते! मी आधी काढू शकलो नाही, तर डाव्या हाताने डोक्याला धरून आणि उजव्या हाताने वाकळी आंगळी करीत रक्तासह सुद्धा

काढीन. ते कोणत्या कारणामुळे? कारण भन्ते! माझी त्या कुमारावर अनुकंपा आहे.”

“अशाच प्रकारे हे राजकुमार! १. तथागत ज्या वाचेला अभूत (असत्य), असत्य, अनर्थकारी जाणतात आणि जी दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारी आहे, त्या वाचेला तथागत बोलत नाही. २. तथागत ज्या वाचेला भूत (सत्य), वास्तव (तच्छं) आणि अनर्थकारी जाणतात आणि जी दुसऱ्यांना अप्रिय, न आवडणारी आहे, त्या वाचेला सुद्धा तथागत बोलत नाही. ३. आणि तथागत ज्या वाचेला भूत (सत्य), वास्तव आणि अर्थयुक्त जाणतात आणि जी दुसऱ्यांना अप्रिय आहे, न आवडणारी आहे, तेथे तथागत काळाला जाणणारा त्या वाचेची व्याख्या करणारा होतो. ४. तथागत ज्या वाणीला अभूत (असत्य), अवास्तव, अनर्थासह जाणतो आणि दुसऱ्यांना प्रिय, आवडणारी आहे, त्या वाणीला सुद्धा तथागत बोलत नाही. ५. तथागत त्या वाणीला भूत (सत्य), वास्तव, आणि अनर्थकारी जाणतात आणि ती दुसऱ्यांना प्रिय, आवडणारी आहे त्या वाचेला सुद्धा तथागत बोलत नाही. ६. आणि तथागत ज्या वाणीला भूत (सत्य), वास्तव, अर्थपूर्ण जाणतो आणि ती दुसऱ्यांना प्रिय, मनाला आवडणारी आहे, तेथे तथागत काळ जाणणारा, त्या वाणीची व्याख्या करणारा होतो, ते कोणत्या उद्देशाने? हे राजकुमार! तथागताची सत्त्वांच्या प्रति अनुकंपा (दया) आहे.”

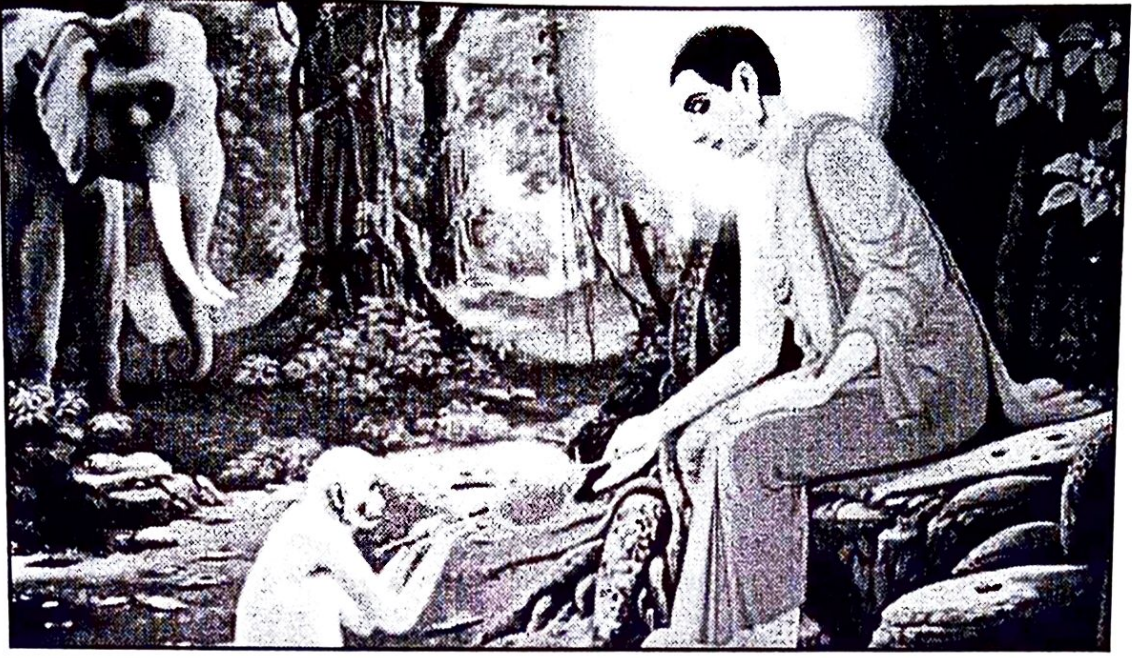
८७. हे भन्ते! जे हे खत्तिय बुद्धिमान, बाह्यण बुद्धिमान, गहपति (वैश्य) बुद्धिमान आणि समण बुद्धिमान सुद्धा प्रश्न तयार करून तथागता जवळ येवून विचारतात की, भन्ते! तथागत आधीपासूनच मनामध्ये विचार करून ठेवतात की, ‘जे माझ्या जवळ येवून अशा प्रकारचा प्रश्न विचारतील, तेव्हा त्यांच्या अशा प्रकारे विचारल्यानंतर मी त्यांना अशा प्रकारचे उत्तर देईल. किंवा तथागताला सकारण सूचित असते?’

“तेव्हा हे राजकुमार! मी तुलाच उलट विचारतो, जसे तुला वाटेल तसे उत्तर द्यावे. हे राजकुमार! तुला काय वाटते, तू रथाच्या अंग-प्रत्यांगाचा जानकार आहे काय?’

“भन्ते! मी रथाच्या अंग-प्रत्यांगाचा जानकार आहे.”

“तेव्हा हे राजकुमार! तुला काय वाटते, ज्या एखाद्याने तुझ्या जवळ येवून असे विचारावे की, ‘हे रथाचे कोणते अंग-प्रत्यांग आहे?’ तेव्हा तू आधीच आपल्या मनामध्ये असा विचार करून ठेवतोस काय की, जे माझ्याकडे येवून असे विचारतील त्यांना मी असे विचारल्यास असे उत्तर देईल, किंवा सकारण सूचित असते?’

“भन्ते! मी रथ चालक आहे, मी रथाच्या अंग-प्रत्यांगाचा कुशल जानकार आहे. मला रथाच्या प्रत्येक अंग-प्रत्यांगाची चांगल्या प्रकारे माहिती आहे. तेव्हा

प्रसंगानुसार मला सूचत असते.”

“तशाच प्रकारे हे राजकुमार! हे जे खत्तिय बुद्धिमान सुद्धा, बाह्यण बुद्धिमान सुद्धा, गहपति बुद्धिमान सुद्धा, समण बुद्धिमान सुद्धा प्रश्न तयार करून जवळ येवून तथागताला प्रश्न विचारतात तेव्हा तथागताला सकारण सूचत असते. ते कोणत्या कारणामुळे? हे राजकुमार! तथागताची ती धम्मधातु (मनाचा विसय) चांगल्या प्रकारे साधल्या गेल्याने ज्या धम्मधातुच्या चांगल्या प्रकारे साधल्या गेल्याने तथागताला त्याचवेळी सूचत असते.”

असे म्हटल्यानंतर अभय राजकुमाराने भगवंताला असे म्हटले -

“भन्ते! फार सुंदर, भन्ते! फार सुंदर. ज्याप्रमाणे उलटे पडलेल्याला सरळ करावे, झाकलेल्याला मोकळे करावे, भटकलेल्याला मार्ग दाखवावे, अंधारामध्ये तेलाचा दीवा प्रज्वलित करावा की ज्यामुळे डोळे असलेल्याला रूप (वस्तु) पहाता येईल, तशाच प्रकारे आपण गौतमाने अनेक प्रकारे धम्माला प्रकाशित केलेले आहे. भन्ते! मी समण गोतमाला शरण जातो, धम्माला आणि भिक्खू संघाला सुद्धा. आजपासून जीवंत असे पर्यंत आपण मला आपल्याला हात जोडून शरण गेलेला उपासक स्वीकार करावे.”

अभय राजकुमार सुत्त.

३. सोना थेरी

दस पुत्ते विजायित्वा, अस्मिं रुपसमुस्सये। ॥

ततोहं दुब्बला जिण्णा, भिक्खुनिं उपसड्कमिं॥ - १

[सा मे धम्मदेसेसि, खन्धायतन धातुयो।

तस्मा धम्मं सुणित्वान, केसे छेत्वान पब्बजिं॥ - २

तस्सा मे सिक्खमानाय, दिब्बचक्खु विसोधितं।

पुब्बेनिवासं जानामि, यत्थ मे वुसितं पुरे॥] - ३

अनिमित्तं च भावेमि, एकग्गा सुसमाहिता।

अनन्तराविमोक्खासि, अनुपादाय निब्बुता॥ - ४

पञ्चक्खन्धा परिज्जाता, तिड्ढन्ति छिन्नमूलका।

धि तवत्थु जम्मे, नत्थि दानि पुनब्भवो ति॥ - ५

सोनाचेरी

ही प्रावस्ती मधील एका कुलीन घरात जन्मली विवाहा नंतर दहा अपत्यांची आई झाली. म्हणून 'बहुपुत्रिका' म्हणजे बहुपुत्रवती या नावाने प्रसिद्ध झाली. पतिप्रव्रजित झाल्यावर तिने सर्व धनसंपत्ती आपल्या मुलांमध्ये वाटून दिली. स्वतासाठी काहीही ठेवत नाही. आपापघितचं मुले आणि सुना तिच्या अनादर करु लागल्या ज्या घरात माझा आदर होत नाही. तेच राहून काय करु " असा विचार करुन ती भिक्षुणी संघात प्रविष्ट झाली. म्हतारपणात संसार त्याग केला असल्यामुळे अक्विल चित्तशांती प्राप्त करण्या करिता तिला फारच कठोर साधना करावी लागली. पुरंतु त्या परिश्रम ती यशस्वी झाली. अगवंत तिच्या वृद्ध पुरुषार्थाची स्तुती करीत म्हणाले. " अशा प्रकारच्या जीवनाचा एक दिवस देखील शंभर (१००) वर्षांच्या दीर्घायुष्यापेक्षा अधिक भयस्कर आहे. कठोर साधना करणाऱ्या साधिका भिक्षुणीमध्ये सोना भिक्षुणीला अगवंताने अग्रगण्य घोषित केले. होते. अहंत्वप्राप्तीच्या आनंदात सोना भिक्षुणी आपल्या जीवनाचे पुनरावलोकन करीत गाले.

गाथा

(अर्थ)

१) रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार आणी विज्ञानाचा समूह असलेल्या ह्या शरीरात द्वारे मी दहा पुत्रांना जन्म दिल्या नंतर पुर्वत आणी जीव होऊन मी एका भिक्षुणी जवळ गेली.

२) तिने मला स्कंध, आयतन आणी धातुंच्या उपदेश दिला. तिचा उपदेश ऐकून केशामुंड करुन मी प्रव्रजित झाले.

३) तीची शिष्या होऊन साधना करीत असताना मी आपले चक्र शूद्ध करुन त्यांना दीव्यत्व प्राप्त करुन दिले. पूर्वी जेथे-जेथे मी निवास

केला. (जन्मद्योगे) ते-ते पूर्वजन्म आज मी आठवीत आहे.

4) अनिमित्त ध्यानाचा अभ्यास करीत आहे. प्रकाश चित्त समाधिस्त होऊन मी जगातील सर्व पदार्थ अनित्य, पृथक् आणि अनात्मरूप असल्याचे पाहत आहे. व विमोक्ष सुखाची प्राप्ती झाली आहे.

5) पूर्वज्ञ न प्राप्त करून मी पंचस्कंधाची मूळे कापून टाकली आहेत. (त्याची परंपरा आता संसार रूपात प्रवाहित होणार आहे.) कोण त्याही भौतिक वस्तु बक्षळ माझ्या मनात इच्छा उरली नाही. मी पुनर्जन्मरहित झाल आहे. आता माझा पुनर्जन्म होणार नाही.

४. खेमा थेरी

दहरा त्वं रुपवती, अहं पि दहरो युवा।

पञ्चडिगकेन तुरियेन, एहि खेमे रमामसे॥ — १

इमिना पूतिकायेन, आतुरेन पभङ्गुना।

अट्टियामि हरायामि, कामतण्हा समूहता॥ — २

सत्तिसूलूपमा कामा, खन्धानं अधिकुह्णना।

यं त्वं कामरति ब्रूसि, अरती दानि सा मम॥ — ३

सब्बत्थ विहता नन्दी, तमोखन्धो पदालितो।

एवं जानाहि पापिम, निहतो त्वमसि अन्तक॥ — ४

नक्खत्तानि नमस्सन्ता, अग्गिं परिचरं वने।

यथाभुच्चमजानन्ता, बाला सुद्धिममब्बथ॥ — ५

अहं च खो नमस्सन्ती, सम्बुद्धं पुरिसुत्तमं।

पमुत्ता सब्बदुक्खेहि, सत्थुसासनकारिका ति॥ — ६

खेमाचेरी (क्षमा)

ही सागळ देशाची राजकन्या होती. ती अतीशय सुंदर आणि हेमवर्ण असलेली होती. मगधराज विविशारवरोवर तिचे लग्न झाले होते. भगवान बुध एकदा वेळुवनात आले संपूर्ण राजपरिवार त्यांच्या दर्शनासाठी गेला. परंतु रूप गर्विता क्षमा गेली नाही. कारण तिला ~~अक~~ ठाऊक होते की भगवंत रूप सौंदर्याची तुच्छता पाश्चात्यांत एकदा राजाच्या आग्रहावरून ती उद्यान (वगीचा) शोभा पाहण्याच्या निमित्ताने तेथे गेली. अकस्मात तिला तिचे भगवंताचे दर्शनही घडले. भगवंताने तिला रूपसौंदर्याची निस्सारता

() पाश्चात्यांसाठी आपल्या अलौकिक योगबलाने (योग) निर्माण केलेले अप्सरा भगवंताला पंथ्याने वारा घालीत होती तिला पाहून क्षमेने आपल्या मनात विचार केला "अशाप्रकारच्या अप्सरा आणि देव भगवंताला वेळून राहतात. मी तर यांची दासी होव्याच्याही योग्यतेची नाही. माझ्या रुपाच्या अभिमानाने तर मलाच नष्ट करून राकले!" ती उभी राहून त्या रूपसौंदर्य अकस्मक पाहू लागली भगवंताच्या योगबलाने ती अप्सरा तरुण वयातून निघून पौष्टवयाची झाली. आणि नंतर म्हातारी (वृद्ध) दिसू लागली सुखकृत्या पडलेली चेहरा असलेली, कातडीने, पिकलेल्या केसांची, क्षीण दुर्बल, पंथापेथील तिच्या हातातून ग्याली पडला आणि त्याबरोबरच ती जमीनीवर पडली. सर्व दुख्ये पाहता असलेली क्षमा विचार करू लागली. "अरे! सौंदर्याचा हा असा शेवट आहे काय? माझ्या देशाचा देशीत असाय शेवट होईल?" भगवंताने योग्य वेळ जाऊन तिला उपदेश दिला. उपदेशानंतरच तिला ज्ञानप्राप्ती झाली. नंतर प्रव्रजित होऊन क्षमा भगवंताची सर्वांत श्रेष्ठ प्रज्ञावती भिक्षुणी सिध्य झाली. एका दिवशी क्षमा, झाडाच्याली ~~असा~~ आसन

लावून ध्यानीन असतांना, मारणे तरुण पुरुषांच्या
रूपात येऊन तिला मोहित करण्याचा प्रयत्न
केला त्या दोघांचा संवाद आणि क्षमेने त्याच्यावर
अशा प्रकारे आपल्या अपभ्रूत ज्ञानसाधनेने विजय
प्राप्त केला. याचे प्रतिबिंब हेमा या ओळीत
सोडून गेली -

गाथा

(अर्थ)

१) हेमा ! तू रूपवती युवती आहेस, मी
देखील रूपवान तरुण आहे ! - चला हेमा
पंचविध तूर्यध्वनिसहित येथे आपण विषम
सुखाचा आनंद घेऊ या. ॥ १३९ ॥

शब्दार्थ - तूर्यध्वनि = वाद्यसंगीत

२) " ह्या धुंगित, एव्याधि ७ रोगाचे आगर,
असलेल्या क्षण भंगूर अशा शरीराने
विषमसुखाचा उपभोग घेण्याची मला धुंगा
वाहते, मला लज (लज्जा) वाहते. मी काम
तृष्णेची मूळे कापून टाकली आहे. ॥ १४० ॥

३) खघ हि कामतृष्णा, आल्याप्रमाणे नाश करणारी
आहे. ही स्कंधसमुदाय सुरीप्रमाणे कापणारी
आहे. ज्यांना तु आगचा आनंद समजतसे
तेच माझ्यासाठी धुंगाउत्पत्तीचे कारण आहे.
॥ १४१ ॥

४) सर्व प्रकारच्या भोगतृष्णेचा मी विनाश करून
करून टाकला आहे. अंधकारपुत्र वाजुला
सारखा आहे. पापी मारा प्राण्यांचा अंत
करणाऱ्या लक्षात ठेव आज तुझा पराभव
शला आहे. ॥ १४२ ॥

57] शल्याला यथार्थपणे व जाणलाच, मूर्खलोक
 वक्षत्राला नमस्कार करतात. तपोवनात
 अग्निपूजा करतात आणि अशा प्रकारे
 शुद्धीप्राप्तीची आशा धरतात. ॥ 143 ॥

61] मी तर पुरुषोत्तम भगवान्, सम्यक्
 समबुद्ध्याची पूजा केली आहे शास्ताच्या
 शासनाची पूर्ती करून मी आता सर्व
 दुःखापासून विमुक्त (मुक्त) झाली आहे.
 ॥ 144 ॥

निदान कथा

Page No.

68

१. भगवा दिपङ्करो (दूरेनिदान)

रम्मनगरवासिनो पि खो नगरं पविसित्वा बुद्धपमुखस्स भिक्खुसंघस्स महादानं अदंसु।
सत्था तेसं धम्मं देसेत्वा महाजनं सरणादिसु पतिट्ठापेत्वा रम्मनगरम्हा निक्खमित्वा ततो
उद्धम्पि यावतायुकं तिट्ठन्तो सब्बं बुद्धकिच्चं कत्वा अनुक्कमेन अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया
परिनिब्बायि। तत्थ यं वत्तब्बं, तं सब्बं बुद्धवंसे वुत्तनयेनेव वेदितब्बं।

वुत्तं हि तत्थ -

तदा ते भोजयित्त्वान, ससंघं लोकनायकं।

उपगञ्छुं सरणं तंस्स, दिपंकरस्स सत्थुनो॥१॥

सरणगमने कञ्चि, निवेसेति' तथागतो।

कञ्चि पञ्चसु सीलेसु, सीले दसविधे परं॥२॥

कस्सचि देति सामञ्जं, चतुरो फलमुत्तमे।

कस्सचि असमे धम्मे, देति सो पटिसम्भिदा॥३॥

कस्सचि वरसमापत्तियो, अट्ठ देति नरासभो।

तिस्सो कस्सचि विज्जायो, छळभिज्जा पवेच्छति॥४॥

तेन योगेन जनकायं, ओवदति महामुनि।

तेन वित्थारिकं आसि, लोकनाथस्स सासनं॥५॥
महाहनु उसभक्खन्धो, दीपंकरसनामको।
बहू जने तारयति, परिमोचेति दुग्गतिं॥६॥
बोधनेय्यं जनं दिस्वा, सतसहस्से पि योजने।
खणेन उपगन्त्वान, बोधेति तं महामुनि॥७॥
पठमाभिसमये बुद्धो, कोटिसतमबोधयि।
दुतियाभिसमये नाथो, सतसहस्सं अबोधयि॥८॥
यदा देवभवनमिहि, बुद्धो धम्ममदेसयि।
नवुतिकोटिसहस्सानं, ततियाभिसमयो अहु॥९॥
सन्निपाता तयो आसु, दीपंकरस्स सत्थुनो।
कोटिसतसहस्सानं, पठमो आसि समागमो॥१०॥
पुन नारदकूटमिहि, पविवेकगते जिने।
खीणासवा वीतमला, समिसु सतकोटियो॥११॥
यदा वसी महावीरो, सुदस्सनसिलुच्चये।
नवुतिकोटिसहस्सेहि, परिवारेसि तदा मुनि॥१२॥
अहं तेन समयेन, जटिलो उग्गतापनो।
अन्तळिक्खमिहि चरणे, पञ्चाभिज्जासु पारगू॥१३॥
दसवीससहस्सानं, धम्माभिसमयो अहु।
एकव्दिन्नं अभिसमयो, गणनातो अंसंखिया॥१४॥
वित्थारिकं बाहुज्जं, इद्धं फीतं अहु तदा।
दीपंकरस्स भगवतो, सासनं सुविसोधितं॥१५॥

चत्तारि सतसहस्सानि, छळभिञ्जा महिद्धिका।

दीपंकरं लोकविदुं, परिवारेन्ति सब्बदा॥१६॥

ये केचि तेन समयेन, जहन्ति मानुसं भवं।

अप्पत्तमानसा सेखा, गरहिता व भवन्ति ते॥१७॥

सुपुप्फितं पावचनं, अरहन्तेहि तादिहि।

खीणासवेहि विमलेहि, उपसोभति सदेवके॥१८॥

नगरं रम्मवती नाम, सुदेवो'नाम खत्तियो।

सुमेधा नाम जनिका, दीपंकरस्स सत्थुनो॥१९॥

सुमंगलो च तिस्सो च, अहेसुं अग्गसावका।

सागतो नामुपट्ठाको, दिपंकरस्स सत्थुनो॥२०॥

नन्दा चेव सुनन्दा च, अहेसुं अग्गसाविका।

बोधि तस्स भगवतो, पिप्फलीति पवुच्चति॥२१॥

असीतिहत्थमुब्बेधो, दीपंकरो महामुनि।

सोभति दीपरुक्खो व, सालराजा व फुल्लितो॥२२॥

सतसहस्सवस्सानि, आयु तस्स महेसिनो।

तावता तिट्ठमानो सो, तारेसि जनतं बहं॥२३॥

जोतयित्वान सद्धम्मं, सन्तारेत्वा महाजनं।

जालित्वा अग्गिक्खन्धो व, निब्बुतो सो ससावको॥२४॥

सा च इद्धि सो च यसो, तानि च पादेसु चक्करतनानि।

सब्बं समन्तरहितं, ननु रिक्ता सब्बसंखारति॥२५॥

भगवान् दीपङ्करो (पुरनिदान)

रम्यनगर वासीयांनी पण नगरामध्ये प्रवेश करून बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघाला महादान (भोजन) दिले. शास्ताने (बुद्ध) त्यांना धर्मोपदेश देऊन जनसमूहाला त्रिशरण इत्यादी मध्ये प्रतिष्ठापित करून रम्य नगरामधून निघून त्याच्या समोर पण अवशेष (वाकी) आमु पुर्मंत राहुन संपूर्ण बुद्ध कृत्याला (बुद्धाच्या नियमांचे पालन करणे) पूर्ण करून क्रमानुसार अनुपाधिशेष निर्वाणाला प्राप्त केले. येथे बुद्धाच्या नुसार समजले पाहिजे.

१) तेथे म्हटल्या गेले आहे.

" त्या नंतर त्या लोकांनी भिक्षुसंघासहित लोकनायकाला (बुद्ध) भोजन देऊन भगवान् दीपङ्करो शरण गेले.

२) तथागताने काहीना शरणागमन

मध्ये काहीना पंचशीला मध्ये. काहीना दहा शीलामध्ये दीक्षित केले.

३) तथागताने कोणाला चार उत्तम फळांनी

(स्त्रोतापत्तिफल, सकदागामिफल, अनागामिफल तसेच अहत्तफल) मुक्त आधुता (श्रामण्य) प्रदान केल्या तर कोणाला अनुपम धर्म प्रतिसाम्भेदा (विचार विनिमयातुन ज्ञान) प्रदान केले.

४) त्या क्लेश पुरुषाने कोणाला तरी आठ क्लेश समापत्ति (प्राप्ती) चार रूप समापत्ति, चार अरूप

समापत्ति दिली. कोणाला तीन विद्या, तसेच कोणाला सहा अभिज्ञा (सहा प्रकारचे दिव्य ज्ञान) प्रदान केले.

5] महामुनि दीपंकर अशा प्रकारे जन समुदायाला उपदेश देत होते. याच कारणांने ते लोकनाथ अर्थात भगवान दीपंकराच्या विश्वासनाचा पुष्कळ विस्तार झाला.

6] महानु मुंजे मोठी हुनवर (दाढ) असणारा वृषभकन्ध दीपंकर नावाच्या बुद्धाने पुष्कळशा मनुष्यांना संसार सागराच्या पुर (अखित) दुर्गतिपासून मुक्त केले.

7] महामुनी दीपंकर एक लाख योजनेच्या अंतरावर पण (बोधनेग्य) ज्ञान तत्वाला समजण्या योग्य मनुष्याला पाहून एका क्षणामध्ये तेथे जाऊन त्याला (तत्त्वचे) ज्ञान देत होते.

8] प्रथमसम्मेलनामध्ये तथागताने एक अरब मनुष्याला ज्ञान दिले. दुसऱ्यासम्मेलनामध्ये नाथने (बुद्ध) दहा श्वरव मनुष्याला ज्ञान दिले.

9] जेव्हा बुद्धाने देव लोकांमध्ये धर्मोपदेश केले तेव्हा त्या वेळी नव श्वरव देवतांना ज्ञान झाले.

10] दीपंकर बुद्धाचे तीन सम्मेलन झाले. प्रथम सम्मेलन मध्ये दहा श्वरव मनुष्य सामिलित झाले.

11] पुन्हा नारद कूर (पर्वत, शिथर) वर शास्ता (भगवान) एकांत वास करते वेळी एक अरब मनुष्य क्षीणपशूव, मलरहित होऊन शान्तापद (निवर्ण) प्राप्त केले.

- 12) ज्या वेळी महावीर दीपंकर सुदर्शन जावचे उंच पर्वतावर निवास करित होते. त्या वेळी ते तेथे नव खरब मनुष्यांने वेळ घातला होता.
- 13) त्यावेळी मी उग्र जयाधारी तपस्वी होतो. आकाशामध्ये पिचरण करत होतो. आनी पाच अभिज्ञामध्ये पारंगत होतो.
- 14) एक-एक वेळी तर दहा वीस हजार मनुष्यांना धर्माचा साक्षात्कार झाला. एक दोन जमांना धर्माचा साक्षात्कार झाला. त्यांची संख्या मोजल्या जाते.
- 15) त्या वेळी भगवान दीपंकराचे सुपरिशुद्ध शासन विस्तृत, व्यापक, समृद्ध (विशेष प्रकारे विकसित, उंच, उन्नत) तसेच वैभव प्राप्त होते.
- 16) चार लाख सहा अभिज्ञा प्राप्त. तद्दधिमान. मनुष्य लोकांचे ज्ञाना दीपंकराच्या जावळ सर्व रहात होते.
- 17) त्या वेळी जे कोणी मनुष्य अप्राप्त मनु शोध रहात असतांना मनुष्य जीवनाला सोडत होते. ते निन्दित होत होते. कारण त्यांना जीवन सोडव्याला पूर्वी अर्हत झाले पाहिजे.
- 18) त्यागाताचे सुषुप्पित (पूर्ण फुललेले) प्रकचन देवालोकासहित या लोकांमध्ये क्षीणाश्रव परम परिशुद्ध अर्हतानी बुशोभित होते.
- 19) शास्ता दीपंकराची जन्मभूमि शम्भवती नगरी होती. सुदेव क्षत्रिय त्यांचे पिता तसेच सुमेधा त्यांची माता होती.

२०) शास्ता दीपकरांचे सुमंगल तसेच तिष्य अभूषापक होते. तसेच सागत त्यांचे उपस्थापक सेवक होते.

२१) नंदा तसेच सुनंदा त्या भगवंताची दोन अग्र-सुभाषिकायें होती आणि त्यांचा बोधिवृक्ष पीपल वृक्ष होता.

२२) महामुनि दीपकरांचे शरीर अंशी (९०) हाथ उंच लांब होते जे दीपवृक्ष आणि प्रफुल्लित सागराज सारखे शोभनारे होते.

२३) त्या महर्षिची आयु (वय) एक लाख वर्षांची होती. इतक्या वेळे पर्यंत जीवत राहून त्यांनी एक मोठ्या जनसमूहाला (संसार सागर) सांभाळून घेतले. तारुण नेले.

२४) सध्यांना प्रकाशित करून, एक मोठ्या जनसमूहाला (संसार सागर) पार करून, त्या भगवान दीपकरांचे आपल्या शिष्यांसोबत प्रज्वलित अग्निराशी (विशालसागराचे) सारखे निर्वाणाला प्राप्त केले.

२५) ते त्रयद्वि, ते यश आणि पार्यांमध्ये अंकित नृकृश्ल - सर्व अन्तर्हित झाले. स्वरोस्वस्व मा सर्व संस्कार (उत्पन्न वस्तु) सारा रहित रिक्त ग्वाली अर्थात विनाशका आहे."

निगलन कंठे।

Page No 118

पृष्ठं

२. देवतायाचनं (अविदूरेनिदानं)

इमानि तीणि कोलाहलानि महन्तानि होन्ति। तेसु बुद्धकोलाहलसदं सुत्वा सकलदससहस्सचक्कवाले देवता एकतो सन्निपतित्वा 'असुको नाम सत्तो बुद्धो भविस्सती'ति जत्वा, तं उपसङ्कमित्वा आयाचन्ति। आयाचमाना च पुब्बनिमित्तेसु उप्पन्नेसु आयाचन्ति। तदा पन सब्बा पि ता एकेकचक्कवाले चातुम्महाराजसक्कसुयामसन्तुसितनिम्मानरतिंपरनिम्मितवसवत्तिमहाब्रह्मेहि सद्धिं एकचक्कवाले सन्निपतित्वा तुसितभवने बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा- 'मारिसा, तुम्हेहि दसपारमियो पूरेन्तेहि न सक्कसम्पत्तिं, न मारब्रह्मचक्कवत्तिसम्पत्तिं पत्थेन्तेहि पूरिता। लोकनित्थरणत्थाय पन सब्बज्जुतं पत्थेन्तेहि पूरिता। सो वो इदानि कालो, मारिस, बुद्धत्ताया। समयो मारिस, बुद्धत्ताया'ति-याचिसुं।

पच्च महाविलोकनं

अथ महासत्तो देवतानं पटिञ्जं अदत्त्वा व कालदीपदेसकुलजनेत्तिआयु परिच्छेदवसेन पच्च महाविलोकनं नाम विलोकेसि।

कालो

तत्थ 'कालो नु खो', अकालो नु खो' ति पठमं कालं विलोकेसि। तत्थ वस्ससतसहस्सतो उद्धं वड्ढितआयुकालो कालो नाम न होति। कस्मा? तदा हि सत्तानं जातिजरामरणानि न पञ्जायन्ति। बुद्धानं च धम्मदेसना तिलक्खणविनिमुत्ता नाम नत्थि। तेसं अनिच्चं

दुःखमनन्ताति, कथेन्तानं 'कि नामेतं कथेन्ती' ति नेव सोतब्बं, न सद्दातब्बं, मज्जन्ति। ततो अभिसमयो न होति। तस्मिं असति अनिय्यानिकं सासनं होति। तस्ता सो अकालो।

वस्ससततो ऊनआयुकालोपि कालो न होति। कस्मा? तदा सत्ता उस्सन्नकिलेसा होन्ति। उस्सन्नकिलेसानं च दिन्नोवादो ओवादठ्ठाने न तिठ्ठति, उदके दण्डराजि विय खिप्पं विगच्छति। तस्मा सोपि अकालो। वस्ससतसहस्सतो पन पट्टाय हेट्ठा, वस्ससततो पट्टाय उद्धं, आयुकालो कालो नाम। तदा च वस्ससतकालो। अथ महासत्तो निब्बत्तितब्बकालो ति कालं पस्सि।

दीपं

ततो दीपं विलोकेन्तो सपरिवारे चत्तारो दीपे ओलोकेत्वा, तीसु दीपेषु बुद्धा न निब्बत्तन्ति, जम्बुदीपे येव निब्बत्तन्ती ति, दीपं च पस्सि।

देसो

ततो जम्बुदीपो नाम महा दसयोजनसहस्सपरिमाणो। 'कतरस्मि नु खो पदेसे बुद्धा निब्बत्तन्ती' ति ओकासं पि विलोकेन्तो मज्झिमं देसं पस्सि। मज्झिमदेसो नाम पुरत्थिमदिसाय कजंगलं नाम निगमो। तस्स अपरेन महासालो, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे। पुब्बदक्खिणाय दिसाय सललवती नाम नदी। ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे। दक्खिणाय दिसाय सेतकण्णिकं नाम निगमो। ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे। पच्छिमाय दिसाय थूणं नाम ब्राह्मणगामो। ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे। उत्तराय दिसाय उसीरद्धजो नाम पब्बतो। ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झेति। एवं विनये वुत्तो पदसो। सो आयामतो तीणि योजनसतानि, वित्थारतो अङ्कतिय योजनानि, परिक्खेपतो नवयोजनसतानी ति। एतस्मिं पदेसे बुद्धा, पच्चेकबुद्धा, अगगसावका, असीति महासावका, चक्कवत्तिराजानो, अज्जे च महेसक्खा खत्तियब्राह्मणगहपतिमहासाला उप्पज्जन्ति। इदं चेत्य कपिलवत्थुकं नाम नगरं। तत्थ मया निब्बितब्बं ति निट्ठं अगमासि।

कुलं

ततो कुलं विलोकेन्तो 'बुद्धा नाम वेस्सकुले वा सुट्टकुले वा न निब्बत्तन्ति। लोकसम्मते पन खत्तियकुले वा ब्राह्मणकुले वा ति द्वीसु येव कुलेसु निब्बत्तन्ति। इदानि च खत्तियकुलं लोक सम्मतं। तत्थ निब्बत्तिस्सामि। सुद्धोदनो नाम राजा मे पिता भविस्सती' ति कुल पस्सि।

जनेत्तिआयु

ततो मातरं विलोकेन्तो 'बुद्धमाता नाम लोला सुराघुत्ता न होति। कप्पसतसहस्सं पन पूरितपारमी, जातितो पट्टाय अखण्डपञ्चसीला येव होती। अयं च महामाया नाम देवी एदिसी, अयं च मे माता भविस्सती'ति। कित्तकं पनस्सा आयू' ति? दसन्नं मासानं सत्तदिवसानी ति पस्सि।

पटिसन्धिगहणं

इति इमं पञ्च महाविलोकनं विलोकेत्वा- 'कालो, मे मारिसा, बुद्धभावाया'ति- देवतानं संगहं करोन्तो पटिञ्जं दत्त्वा, 'गच्छथ तुम्हे'ति, ता देवता उय्योजेत्वा तुसितदेवताहि परिवुत्तो तुसितपुरे नन्दनवनं पाविसि। सब्बदेवलोकेसु हि नन्दनवनं अत्थि येव। तत्र नं देवता-इतो चुतो सुगतिं गच्छ, इतो चुतो सुगतिं गच्छाति पुब्बे कतकुसलकम्मोकासं सारयमाना विचरन्ति। सो एवं देवताहि कुसलं सारयमानाहि परिवुत्तो तत्थ विचरन्तो चवित्त्वा महामायाय देविया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्णि। तस्साविभावत्थं अयं आनुपुब्बी कथा।

देवता याचना

देवतांची याचना

या तीन महान उद्घोष (कोलाहल, आवाज) होत असते. या मध्ये बुद्धाचा कोलाहल (आवाजापेकून दहा हजार ब्रह्माण्डांचे देवता एका ठिकाणी एकत्र येऊन अमुक सर्व बुद्ध होईल. असे जाणून, त्यांच्या जवळ जाऊन प्रार्थना करतील अशी याचना ते पूर्व निमित्ताच्या उत्पन्न झाल्या नंतरच करतात. तेव्हा सर्व देवतांनी चातुर्मुखराजिक, शक्र, सुयाम, सन्नुषित, निर्माणरती, परनिमित्त वसवती - महाब्रह्मणा सावन एक चक्रवाला मध्ये एकत्र होऊन (निश्चय करून) तुषित लोकांमध्ये बोधिसत्त्वाच्या जवळ जाऊन अशा प्रकारची याचना केली. हे मारिस, तुमच्याद्वारे ज्या दहा पारमितांची पूर्ति केली गेली, ते न इन्द्र सम्पत्ति (इन्द्रासन) न मार, ब्रह्मा, चक्रवतीच्या पदाळा प्राप्त करून्हा करिता म्हणून गेले. लोकांच्या उध्वारासाठी सर्वज्ञताची (बुद्धत्वाची) कामना करीत असतांना तुम्ही त्याला पूर्ण केले. हे मारिस (मान्य वर मित्र) आता हा बुद्ध होण्याचा काळ आहे. ही बुद्ध होण्याची वेळ आहे.

पाच महा अवलोकन

या नंतर बोधिसत्त्वाने देवतांना वचन (आप्त्या जन्मा विषयी) दिल्या. शिवाय काळ, विप, देश, काळ, तसेच माता आणि त्यांचे वय प्रमाण या पाच विलोकन (पाहिले, शोधले, अवलोकन वर विचार केला.

कालो

(काळ, समय, वेळ)

त्यांच्यात सर्षिप्रयुम (उत्पन्न होण्याचे) उचित काळ आहे. किंवा नाही. अशा प्रकारे त्यांनी वेळेचा (काळाचा) विचार केला एक लाख वर्षा पेक्षा जास्त आयु-प्रमाण (वयाचा काळ) उचित राहात नाही. का ६ त्या वेळी प्राण्यांना जन्म, जरा, मरणाचे ज्ञान होत नाही, बुद्ध्यांची धर्म पेशना तीन लक्षनांनी रहित राहत नाही. 'अनित्य, अनात्म, पुण्य' या विषयी गोपनी म्हटल्यावर, हे काय म्हणतात. 'माणो न पैकळे पाहिजे, (त्यावर) लूध्या न केल्या पाहिजे, असे मनुष्य विचार करतात. म्हणूनच त्यांना धर्माचे ज्ञान होत नाही. धर्माचे ज्ञान नसल्यामुळे बुद्ध शासन सहायक होऊ शकत नाही. म्हणूनच ती वेळ अनुकूल राहत नाही.

शंभर वर्षा पेक्षा कमी वय (आयु) प्रमाण पण उपयुक्त वेळ नाही. का? त्या वेळी प्राणी चित्तमळांनी (क्लेश) आवृत (मनुष्याला दिले गेले. उपदेश, उपदेशाच्या रूपामध्ये झुझुही राहत नाही. 'प्राण्या मध्ये काळी ने ओळखेली रेशे (रेश) प्रमाणे क्षणालाच नष्ट होते.' म्हणूनच ते पण अवेळ आहे. अशा प्रकारे एक लाख वर्षांच्या खाली तसेच शंभर वर्षा पासून तर त्यांच्या वरच्या वयाचा काळ योग्य वेळ आहे. आणि ते वेळ शंभर वर्षांचा आहे. अतः महासत्त्वाने उत्पन्न होण्याचा योग्य वेळ आहे. असे त्यांनी बघितले.

द्वीप (द्वीप)

या नंतर द्वीपाच्या विषयी अवलोकन करतांना उपद्वीपान सोबत चार द्वीपाला पाहून ती द्वीपामध्ये बुद्ध उत्पन्न होत नाही. जम्बूद्वीपामध्ये उत्पन्न होतात. (अशाप्रकारे) द्वीपाला पाहिले.

देश

फुंहा जम्बुद्वीप तर पहा हजार
 योजन मोठा आहे. कोणत्या प्रदेशा मध्ये बुध्य जन्म
 घेतात, जन्म स्थानाचे अवलोकन करित असतांना
 मध्य देशाला पाहिले मध्यदेशाची पूर्व दिशा मध्ये
 फजंगल नावाचे निगम आहे. त्या नंतर महासाल
 तसेच त्या नंतर सीमान्तर जनपद आहे, यांच्या
 मध्या मध्ये ते मध्य देश आहे. पूर्व दक्षिण दिशा
 मध्ये सललवती नदी आहे. त्या नंतर सीमान्त
 जनपद आहे. त्या मध्या मध्ये मध्य देश दक्षिण दिशा
 मध्ये स्वेतकारिक नावाचे निगम आहे. त्या नंतर सीमान्त
 जनपद आहे. त्यांच्या मध्यात मध्य देश आहे पश्चिम
 दिशा मध्ये यून नावाचे ब्राह्मण ग्राम (गाव) आहे.
 त्या नंतर सीमान्त जनपद आहे. त्या मध्या मध्ये
 मध्यदेश आहे. त्यांच्या नंतर सीमान्त जनपद आहे.
 त्या मध्या मध्ये ते देश आहे. अशा प्रकारे
 पिनयपिशकामध्ये या प्रदेशाचे वर्णन आहे. हा तीनशे
 योजन लम्बा, अळीजरी (२५०) योजन चौळा, तसेच
 नवसे योजन पसरलेला आहे. याच प्रदेशा मध्ये बुध्य,
 प्रत्येक बुध्य अग्रशावक अंशी (६०) महाशावक, चक्रवर्ती
 राजा आणि अन्य महापतापी प्रश्वय संपन्न क्षत्रिय,
 ब्राह्मण आणि शूद्रपति उत्पन्न होतात. येथेच कपिलवस्तू
 नावाचे नगर आहे. तेथेच मला जन्म घ्यायचा आहे.
 असा त्यांनी निश्चय केला.

कुळ (कुळ)

फुंहा उत्पन्न होण्या योग्य कुळाचे
 अवलोकन करित असतांना बुध्य देश कुळ किंवा
 शूद्र कुळामध्ये उत्पन्न होत नाही लोक समानित
 क्षत्रियकुळ किंवा ब्राह्मण कुळ या दोन कुळामध्येच
 जन्म घेतात. या वेळी क्षत्रिय कुळ लोकमान्य
 आहे म्हणून तेथेच जन्म घेईल शुद्धोदन, मासे पीता
 होतील. असा विचार करून त्यांनी कुळाचे अवलोकन

केले.

माता आणि त्यांचे वय

या नंतर अर्शा विचार करतांना बुद्धाची अर्शि चंचल आणि मद्यपान करणारी राहत नाही. एक लाख कल्पापासून पारमितांना पूर्ण करणारी आणि जेन्नापासून पंचशीलाचे अर्थ उपासना करणारी असते. ही महामाया नावाची देवी अर्शाच आहे. ही माझी आई होईल. पुढा त्यांचे वय किती असणार पहा महीने सात दिवस असे त्यांनी वधीतले.

प्रतिसन्धिग्रहण

अशा प्रकारे या पाच महाविलोकनांच्या अवलोकन करून, हे देवी माझा बुद्ध होण्याची हीच वेळ आहे, अशा वचनांनी देवतांना आस्वस्त्य करून, वचन घेऊन, कुन्ही लोक जा, अशा प्रकारे त्या देवतांना पाठवून तुषित लोकाच्या देवता पासून परिवृत्त तुषितलोकाचे नन्दनवनामध्ये नन्दनवन होते. तेथे देवगन त्यांना " इथून च्यून होऊन सुगतिला प्राप्त करा, येथून च्यून होऊन सुगतिला प्राप्त करून अशा प्रकारे बोधिसत्वाचे पूर्वी केलेल्या कामांचे फल स्वरूप प्राप्त ठिकाणाचे स्मरण करून देतांना विचरण करित होते. अशा प्रकारे देवांमध्ये पुण्याचे स्मरण करून देतांना त्यांचे परिवृत्त होऊन तेथेच विचरण करा. तेथून च्यून होऊन महामाया देवी देवीच्या पोटात प्रतिसन्धि ग्रहण केले. असे स्पष्ट करणामासाठी कुमारानुसार कथा अशा प्रकारे आहे.

१
५२५१

३. नागसमालथेर

अलडकता सुवसना, मालिनी चन्दनुस्सदा।

मज्झे महापथे नारी, तुरिये नच्चति नट्टकी।।

पिण्डिकाय पविट्ठोहं, गच्छन्तो नं उदिक्खिसं।

अलडकतं सुवसनं, मच्चुपासं व ओकूतं।।

ततो मे मनसीकारो, योनिसो उदपंज्जथ।

आदीनवो पातुरहु, निब्बिदा समतिट्ठथ।।

ततो चित्तं विमुच्चि मे, पस्स धम्मसुधम्मतं।

तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ति।।

इत्थं सुदं आयस्सा नागसमालो थेरो गाथायो अभिसित्था ति।।

नागसमालयेर

हे कपिलवस्तूमधील शाक्य कुळाल
जन्मले भिक्षारणात्म जाताना एका नाचणाऱ्या
स्त्रीला पाहून त्यांनी अनित्य भावनेचा अभ्यास
केला आणि नंतर अष्टवपदात्म प्राप्त झाले
पुसणात्म उद्देशून आयुष्यमान नागसमालानी
हे उदान उच्चारले.

गाथा

(अर्थ)

१] दाशदाशियांनी नशलेली, सुंदर कपडे
नेसलेली, पुष्पमाला धारण केलेली, चंदन
लावलेली नर्त्या (नाचणारी) स्त्री महामार्गाच्या
मधोमध तूर्यवाद्यांच्या तालावर नाचत होती.

२] भिक्षारणासाठी नगरात जात असताना नशलेल्या
स्त्रालेल्या, सुंदर कपडे धारण केलेली आणि
आवळणाऱ्या मृत्पुष्पाप्रमाणे मी तिला पाहिले.

३] लेखा माझ्या मनात विवेकयुक्त योग्य विचार उत्पन्न झाले. रूपाचे दृग्परिणाम मला विसू लागले. आणि माझे चित्त निवेदाळा प्राप्त झाले.

५] धर्माचा महिमा पहा, माझे चित्त संस्कारा पासून मुक्त झाले, मी लीढी विद्या प्राप्त केल्या आणि बुध्यशासनाची पूर्ती केली.

५२

४. वड्ढथेर

साधू हि किर मे माता, पतोदं उपदंसयि।

यस्साहं वचनं सुत्वा, अनुसिट्ठो जनेत्तिया।

आरद्धविरियो पहितत्तो, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं॥ — (५)

अरहा दक्खिण्ण्योमिहि, तेविज्जो अमतद्दसों।

जेत्वा नमुचिनो सेनं, विहरामि अनासवो॥ — (६)

अत्तं च बहिद्धा च, ये मे विज्जिंसु आसवा।

सब्बे असेसा उच्छिन्ना, न च उप्पज्जरे पुन॥ — (७)

विसारदा खो भगिनी, एतमत्थं अभासयि।

अपिहा नून मयि पि, वनथो ते न विज्जति॥ — (८)

परियन्तकतं दुक्खं, अन्तिमोयं समुस्सयो।

जातिमरण संसारो, नत्थि दानि पुनब्भवो ति॥ — (९)

इत्थं सुदं आयस्मा वड्ढो थेरो गाथायो अभासित्था ति॥

पड्डेचर

हे भक्तकच्छ येधील एका सामान्य कुटुंबात, जन्मले आशिल्ले लहानपनीच त्यांना नातेवाइकाच्या (नातलगंगाच्या) सुपूर्त करून भिक्षुणी होऊन अहितपद मिळविले. मुलगा सुध्दा नंतर प्रव्रजित झाला. एकदा ते आपल्या आईला भेटण्यासाठी उत्तरासंधाशिवाय विहारामध्ये गेले. आशिल्ले त्यांना समजावून तसे करायला मनाई केली. (नकार दिले) आशिल्ल्या बोलण्याने सविश्व () होऊन, उद्योगी होऊन ते अहितपदाला प्राप्त झाले. नंतर उपरोक्त प्रसंगाच्या उद्देशाने पड्डेस्थविरांनी हे उदाहण उच्चारले.

गाथा

(अर्थ)

॥ फारच चांगले झाले. माझ्या आईने माझ्यावर, उपदेशरूपी छडीचा वापर केला. आईचे बोलणे ऐकून मी शिक्षित झाले.

२) मी प्रयत्नशील (पराक्रमी) आहे. निर्वाणामध्ये
 समान आहे. सर्वप्लुष्ट सवोधी मिळविली आहे. मी
 अरहत दक्षिणाई (अहंतचे दान मिळविणार) आहे.)
 असून तिन्ही विद्या प्राप्त केल्या आहेत आणि
 मी निर्वाणाचेही दर्शन घेतले आहे.

३) माराच्या सेनेचा विध्वंस करून आप्तवरहीत
 होऊन मी विशार करतो.

४) माझ्या अंतःकरणात आणि बाहेर जे आप्तव
 होते ते नाहीसे आणि उच्छिन्न झाले आहेत.
 ते पुन्हा उत्पन्न होणार नाही.

५) विशारद (स्वतामध्ये परिपूर्ण) झालेल्या भगिनी
 तुम्ही असो म्हणालान, माझ्यात नाही तरीच
 तुझ्यातही तूपां राहू नये, मी दुःखाचा
 अंत (शेवट) केला आहे. हा शेवटचा जन्म आहे.
 म्हातारपण आणि मरणरूपी संसार संपला आहे.
 मला आता पुन्हा पुनजन्म घेणे नाही.

१. बोधिसत्तस्स पातुभावो - I, III

महामाया पि देवा पत्तेन तेलं विय दसमासे कुच्छिया बोधिसत्तं परिहरित्वा परिपुण्णगब्भा जातिघरं; गन्तुकामा सुद्धोदनमहाराजस्स आरोचेसि - 'इच्छामहं देव, कुलसन्तकं देवदहनगरं गन्तुं' ति। राजा 'साधू' ति सम्पटिच्छित्वा कपिल वत्थुतो याव देवदह नगरा मग्गं समं कारेत्वा, कदलीपुण्ण-घटधजपताकादीहि अलंकारापेत्वा देविं सोवण्णसिविकाय निसीदापेत्वा, अमच्चसहस्सेन उक्खिपापेत्वा महन्तेन परिवारेण पेसेसि।

द्विन्नं पन नगरानं अन्तरे उभयनगरवासीनं पि लुम्बिनीवनं नाम मंगलसालवनं अत्थि। तस्मिं समये मूलतो पट्टाय याव अग्गसाखा सब्बं एकफालिफुल्लं अहोसि। साखन्तरेहि चेव पुप्फन्तरेहि च पञ्चवण्णभमरगणा नानप्पकारा च सकुणसंघा मधुरसरेण विकूजन्ता विचरन्ति। सकलं लुम्बिनीवनं चित्तलतावनसदिसं महानुभावस्स रज्जो सुसज्जितआपणमण्डलं विय अहोसि। देविया तं दिस्वा सालवनकीळं कीळितुकामता उदपादि। अमच्चा देविं गहेत्वा सालवनं पविसिंसु। सा मंगलं सालमूलं गन्त्वा सालसाखायं गण्हितुकामा अहोसि। सालसाखा सुसेदितवेत्तग्गं विय ओनमित्वा देविया हत्थपथं उपगच्छि। सा हत्थं पसारेत्वा साखं अग्गहेसि। तावदेव चस्सा कम्मजवाता चलिंसु। अथस्सा साणि परिक्खिपित्वा महाजनो परिक्कमि। सालसाखं गहेत्वा तिट्ठमानाय एव चस्सा गब्भवुट्ठानं अहोसि। तं खणं येव चत्तारोपि सुद्धचित्ता महाब्रह्मानो सुवण्णजालं

आदाय सम्पत्ता। तेन सुवण्णजालेन बोधिसत्तं सम्पटिच्छित्वा मातु पुरतो ठपेत्वा 'अत्तमना देवि, होहि; सदेसक्खो ते पुत्तो उप्पनो' ति आहंसु।

यथा पन अञ्जे सत्ता मातुकुच्छितो निक्खमन्ता पटिक्कूलेन असुचिना मक्खिता निक्खमन्ति, न एवं बोधिसत्तो। बोधिसत्तो पन धम्मासनतो ओतरन्तो धम्मकथिको विय, निस्सेणितो ओतरन्तो पुरिसो विय च, द्वे च हत्थे द्वे च पादे पसारेत्वा ठितको मातुकुच्छि सम्भवेन केनचि असुचिना अमक्खितो सुद्धो विसदो कासिकवत्थे निक्खत्तमणिरतनं विय जोतन्तो मातुकुच्छितो निक्खमि। एवं सन्तेपि बोधिसत्तस्स च बोधिसत्तमातुया च सक्कारत्थं आकासतो द्वे उदकधारा निक्खमित्वा बोधिसत्तस्स च मातुया चस्स सरीरे उतुं गाहापेसुं।

यथा च पटिसन्धिकखणे एवं जातकखणे पिस्स द्वत्तिसपुब्बनिमित्तानि पातुरहेसुं। यस्मिं पन समये अम्हाकं बोधिसत्तो लुम्बिनीवने जातो, तस्मिं येव समये राहुलमातादेवी, छत्रो अमच्चो, कालुदायी अमच्चो, आनन्दो, राजकुमारो? आजानीय्यो हत्थिराजा कन्थको अस्सराजा, महाबोधि रुक्खो, चतस्सो निधिकुम्भियो च जाता। तत्थ एका गावुतप्पमाणा, एका अङ्गुयोजनप्पमाणा, एका तिगावुतप्पमाणा, एका योजनप्पमाणा अहोसी ति। इमे सत्त सहजाता नाम। उभयनगरवासिनो बोधिसत्तं गहेत्वा कपिलवत्थुनगरमेव अगमंसु।

बोधिसत्त्वस्य पातुभावो

बोधिसत्त्वाचा जन्म

महाभागा देवी पण पाचामध्ये तेव्हा ज्या प्रमाणे एका भांड्यामध्ये तेल सांभाळून ठेवतो. दहा माहिण्या पुर्णत आपल्या कुशी मध्ये बोधिसत्त्वाला धारण केले गर्भ परिपूर्ण झाल्या नंतर माहिरी जाण्याची इच्छा श्रुधोदन महाराजाला सांगितली - " हे देव मी (आपल्या पिता कुल देवदेह नगरामध्ये मला जाण्याची इच्छा आहे." राजा ने ठिक आहे. कपिलवस्तू पासून तर देवदेहनगर मार्गातून समतल केले. (मार्ग भरून काढले.) कदलीस्तंभ, (साडासारख्या सरळ), पूर्णधूर, (पाण्याचे माट), ध्वजपताकादिनेत तोरण लावणे, अलंकृत करून देवीला सुवर्ण पालकीवर बसविले. एक हजार अमात्य (अधिकारी) तसेच एक सोठी सेवक मंडळी (परिवार) सुरक्षित करून पाठविले.

दोन्ही नगरांच्या मध्ये, दोन्ही नगरांचे लुम्बिनी नावाचे एक मंगल शालवन होते. त्या वेळी ते झाड मुळा पासून तर (अन्तिम) शेवटच्या शाखे पुर्णत ते पूर्ण रूपाने पुष्पित होते. शाखा आणि पुष्पाच्या मध्यामध्ये पाच वर्णाचे भ्रमरण (भवरी) आणि वेगवेगळ्या प्रकारचे पक्षी आणि मधुर स्वराने बोलुन ते चिंतवण करत होते. संपूर्ण लुम्बिनीवन चिरालतावनच्या सारखे महापुजापती राजांनी आपणपंक्ति (ज्या प्रमाणे बाजारातील दुकाने वेगवेगळ्या वस्तु किंवा सामाने सुसज्जित असतात. त्या प्रमाणे लुम्बिनी वन हे सुसोधीत होते. तेसर्व पाहून देवीच्या मनात शालवनात फिरण्याची इच्छा उत्पन्न, (आमात्य, सेवक, सेविका) देवीला घेऊन शालवनात गेले. ते मंगल शालच्या खाली जाऊन शालची (साडाची) शाखा (फांदी) ही

चांगल्या प्रकारे बनवीली गेली. पृथाद्या नाजूक (अग्रभाग) छडीच्या शेका प्रमाणे ती वाकून देवीच्या हाथांच्या जवळ आली. त्यांनी हायलांब करून त्या फांदीला पकडले. त्याच क्षणी त्यांना प्रसव वेदना उत्पन्न झाली. पडद्याचा घेरा बनवून तेथून लोक वाजून येले. शाळच्या फांदीला पकडून उभे असतांनाच वाळ जन्माळ आले. त्याच क्षणी शुद्ध चित्त असणारे चार महाप्राण्यां सुवर्ण जाळे घेऊन तेथे उपस्थित झाले. त्या सुवर्णजाळ्यात बोधिसत्वाला गृहण करून मातेच्या समोर ठेवून बोलले. "हे देवी, प्रसन्न व्हावे. आपल्याला महापूजापती पुरा उत्पन्न झालेला आहे."

ज्या प्रकारे अन्य प्राणी मातेच्या गर्भातून निघते. त्या वेळी अपवित्र मळाने लिप्ट होऊन निघतात. त्या प्रकारे बोधिसत्व निघाले नाही. बोधिसत्व धर्मासनातून उतरून धर्मकथिक (उपदेश करणारा) सद्गुरु, पायच्या मधून उतरणाऱ्या पुरुषा प्रमाणे आहे. दोन्ही हाथ आणि पाय प्रसरून उभे राहण्यासारखे मातेच्या कुशीतून निघून कोणत्याही प्रकारचे मळ नसलेला निर्लिप्ट (अळकून न राहणे) शुद्ध आणि विशद (विशिष्ट) काशी मध्ये बनलेल्या पश्चिममध्ये ठेवलेल्या मनिरेत सद्गुरु प्रकाशमान असून तो मातेच्या कुशीतून निघाला असे असून शुद्ध बोधिसत्व आणि त्यांच्या मातेच्या स्वागत करीता आकाशातून दोन जळ धारा निघून बोधिसत्व आणि त्यांच्या मातेच्या स्वागत करीता आकाशातून दोन जळ धारा निघून बोधिसत्व आणि त्यांच्या मातेच्या शरीराला शीतल (चंड) बनविले.

त्यांच्या नंतर त्यांना स्वर्णजाळ्या मध्ये घेऊन उभे असलेल्या प्रथमतः हाताने चार महाराजाने बोधिसत्वाला मंगलमय समजले शुद्ध स्पर्श मुक्त सुकामिळ मुखा चर्मा मध्ये गृहण केले. मनुष्याने त्यांच्या हाथातून पुकळ चुम्बर (मध्यमला नै बनवलेले गडे) मध्ये त्याला गृहण केले.

मनुष्याच्या हाथानून निघून बोधिसत्व उभा राहून पूर्वे दिशेला बघितले आणि अनेक महत्त्वा असलेले चक्रवर्तिजां पक्षा आंगणामध्ये उभे झाले. देवता आणि मनुष्य गन्धमाळा याच्याने पुजा करत असताना बोलला. "महापुरुष, येथे तुमच्या सारख्य कोणी नाही. मोठे म्हटले असेल." ह्या प्रकारे चार दिशा, चार अनुदिशा, वर खाली पश्चिम दिशांचे अवलोकन करून उपापत्त्या सारख्य कोणी पण नाही हे बघून ही उत्तर दिशा आहे म्हणून त्यांनी सात पावले चालून तीथ फिरले. महाब्रह्माद्वारे श्वेत छत्र, सुयाम नावाचा देवते धारि चक्र () आणि अन्य देवताद्वारे अवशेष राजकीय कुकुध सामग्री छत्र, पगडी, पादुका, पथ्या हाच्या मध्ये घेऊन अनुगमन करत जात असताना सात पावले चालून स्थिर होऊन ३० मी लोकांमध्ये सर्वदृष्ट आहे ह्या प्रकारे आय पचन बोलून सिंहासनास बसला.

बोधिसत्वाने महोसंधजन्मामध्ये आणि वेसन्तर्जन्मामध्ये तसेच ह्या जन्मा मध्ये ह्या तीन जन्माच्या वेळी मालाच्या गर्भावून निघतावेळी ह्या प्रकारचे आष () पचन म्हटले होते. महोसंधजन्माच्या वेळी बोधिसत्वाच्या मानच्या कुशिनून निघते वेळी देवराजशक्र तसे येऊन त्याच्या हाथावर चंद्रसार () ठेवून निघून गेले. त्याला मुद्दीमध्ये विचारिते लान काम होऊन आले आहेत. औषध आहे अन्ना (त्यांनी उत्तर दिले) औषध घेऊन आणाऱ्या कारणाने त्यांचे नाव औषधदारक ठेवण्यात आले. त्या औषधीला शकून दिले आहे गेले आहेत वृद्धि सर्व रोगांचे रोग शांती साठी तेच औषध उपशोभी पडली. ही मानिव औषध आहे. ह्या प्रकारच्या चर्चेच्या आधारावर त्यांचे नाव महोषध (महोसंध) पडले. वेसन्तर्जन्म

घेतो वेळी मातेच्या कुशीतून निघते वेळी उजव्या हाताला समोर पसरवून हे विचारन निघाले की, आई घरा मध्ये काही आहे, मी दान देईल. अतः मातेने असे म्हणले की, तान, तू घनीकुळामध्ये उत्पन्न झाला आहे, त्यांचा हाथ आपल्या हाथावर घेऊन एक हजारची वेळी ठेवून घेतली. ह्या जन्मामध्ये ह्या प्रकारचा सिंहनाद त्यांनी केला. ह्या प्रकारे बोधिसत्वाने तीन जन्मात मातेच्या कुशीतून निघते वेळी ह्या शब्दांचे उच्चारण केले.

प्रतिसन्धिच्या (पूर्वजन्म) वेळी तसेच जन्माच्या वेळी सुद्धा वृत्तीस (उर) पूर्व लक्षणो उत्पन्न झाले. ज्या वेळी आम्ही लोक होतो तेव्हा बोधिसत्वाने लुम्बिनी वनामध्ये जन्म घेतला. त्याच वेळी राहुलमाता (पेवी), यशोधरा, छन्न, अमात्य, कालुदायी अमात्य, आनंद - राजकुमार, हस्तिराज अजानीय अश्वराज, कन्धक, महाबोधि वृक्ष, आणी चार नीधीकंभ (खजानानी भरलेले) घुडे उत्पन्न झाले. त्यांचे एक एक गव्यति (दोन मोल) प्रमाणाचे. अन्य अर्ध (चार मोलाचे, एक तीसरा) तीन, गव्यति प्रमाणाचे, अन्य एक (चतुर्थ) एक योजन प्रमाणाचे होते. हे सात एका सोबतच उत्पन्न झाले. दोन्ही नगराचे निवासी बोधिसत्वाला घेऊन कपिलवस्तु नगरामध्ये आले.

२. मुनि सुत्त

सत्थवातो भयं जातं, निकेता जायते रजो।
अनिकेतवसन्थवं, एतं वे मुनिदस्सनं॥ १॥

यो जातिमुच्छिज्ज न रोपयेय्य, जायन्तमस्स नानुप्पवेच्छे।
तमाहु एकं मुनिनं चरन्तं, अदक्खि सो सन्तिपदं महेसि॥ २॥

सडखाय वत्थूनि पहाय बीजं, सिनेहमस्स नानुप्पवेच्छे।
स वे मुनी जातिखयन्तदस्सी, तक्कं पहाय न उपेति सडखं॥ ३॥

अज्जाय सब्बानि निवेसनानि, अनिकामयं अज्जतरम्पि तेसं।
स वे मुनी वीतगेधो अगिद्धो, नायूहति पारगतो हि होति॥ ४॥

सब्बाभिभुं सब्बविदुं सुमेधं, सब्बेसु धम्मेसु अनूपलित्तं।
सब्बज्जहं तण्हकखये विमुत्तं तं वा' पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ ५॥

पज्जाबलं सीलवतूपपन्नं, समाहितं ज्ञानरतं सतीमं।
सडगा पमुत्तं अखिलं अनासवं, तं वा' पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ ६॥

एकं चरन्तं मुनिं अप्पमत्तं, निंदापसंसासु अवेधमानं।

सीहं व सद्देसु असन्तसन्तं, वातं व जालम्हि असज्जमानं।

पदुमं'व तोयेन अलिप्यमानं, नेतारमज्जेसमनज्जनेय्यं।

तं वा' पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ ७॥

यो ओगहने यम्भोरिवाभिजायति, यस्मिं परे वाचा परियन्तं वदन्ति।

तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं, तं वा' पि धीरा मुनि वेदयन्ति॥ ८॥

यो वे ठितत्तो तसरं' व उज्जुं, जिगुच्छति कम्मेहि पापकेहि।

वीमंसमानो विसमं समं च, तं वा' पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ ९॥

यो सज्जेतत्तो न करोति पापं,

दहरो च मज्झो च मुनिं यतत्तो।

अरोसनेय्यो सो न रोसेति कज्चि,

तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ १०॥

यदग्गतो मज्झतो सेसतो वा,

पिण्डं लभेथ परदत्तूपजीवी।

नालं थुतु नो' पि निपच्चवादी,

तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ ११॥

मुनिं चरन्तं विरतं मेथुनस्मा,

यो योब्बने नोपनिबज्जते क्वचि।

मदप्पमाना विरतं विप्पमुत्तं,

तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति॥ १२॥

मुनिसुत्त

गाथा

(अर्थ)

१) (श्रेष्ठ राहत्यागे) संपर्कित असल्यावर भय उत्पन्न होत असते. आणि घर गृहस्थी मध्ये रज (राग, द्वेष आणि मोह) उत्पन्न होत असते. म्हणून संपर्कित न राहणे आणि घर गृहस्थी मध्ये न राहणे उत्तम आहे. असे बुद्ध मुनीने वदितले आहे.

२) जे उत्पन्न झालेल्या पापांला कापून पुन्हा लावीत नाही आणि त्याला उत्पन्न झाल्यावर वाट देत नाही. त्याला प्रकल्पचारी मुनि म्हणतात. त्या महापुरुषांनी शांतीपदांला (निर्वाण) वदितले आहे.

३) वस्तू स्थितीला चांगल्या प्रकारे जाणून, संसारामध्ये उत्पन्न करणारे विजला (तृष्णा) नष्ट करून त्याला स्नेह प्रदान करित नाही. जो तर्काचा त्याग करून अलौकिक झाला आहे, जन्माच्या क्षयाचे दर्शन दाखवितो त्यालाच मुनि म्हणतात जाते.

४) सर्व काम-लोक इत्यादीला जाणून, त्यांच्या मधल्या कोणत्यापण राहण्याची कामना (इच्छा) न करतांना राग-रहित, आसक्तिरहित, तोच मुनि आहे. तो पुढे पापांचे संशय करित नाही. तो तर पारंगत होत असते.

शब्दार्थ - पारंगत - परिपूर्ण, निपून

५) ज्याने सर्वाला जिंकले, सर्व काही जाणले. जो प्रज्ञावान आहे, जो सर्व धर्मांमध्ये लिप्त होणारा नाही, जो सर्व त्यागी आहे. तृष्णेच्या क्षयाने विमुक्त झालेला आहे. त्याला पण

ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

६) प्रज्ञा आणि शीलपुत्ताने युक्त, एकाग्रचित्त ध्यानात लीन, स्मृतिमान, बन्धनानुक्त मुक्त आणि सम्पूर्ण रूपाने जो आश्रय रहित आहे त्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

७) प्रकारे विचरण करणारे अप्रमादी निंदा आणि प्रशंसेने क्लिप्त न होणारे सिंहासारख्या कोणत्याही प्रकारच्या शब्दांना न भिनारे जाळयामध्ये ज्या प्रकारे हवा फसत नाही. कमळचे पाणी ज्या प्रमाणे लिप्त होत नाही. दुसऱ्याला मार्गदाखविणारे आणि दुसऱ्याचा अनुयायी न बनणाऱ्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

८) जो स्नान (आंधोल) करणाऱ्याच्या छायावर जल शब्दा सारख्या (स्तम्भ) स्थिर राहत असेल. त्याच्यावर दुसऱ्याचा बोलण्याचा फेरक पडत नाही. त्या पितराग आणि संयमीत इन्द्रिय असणाऱ्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

९) जो चाका (तसर) सारख्या तड्डु आणि स्थिर चित्ताने आहे जो पापकर्मापासून धूणा करते आणि जो चांगले वाईट कर्मांचे ध्यान (लक्ष) ठेवते. त्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

१०) जो संयमी आहे जो पाप करित नाही, जो मुनि लक्षणपणी आणि मध्यवयामध्ये संयमी राहते. ज्याला दुसऱ्या द्वारे क्रोधित केल्या जाऊ शकत नाही. आणि जो दुसऱ्याला क्रोधित पण करित नाही. त्याला पण ज्ञानी

लोक मुनि म्हणतात.

11] जो अग्रभाग, मध्यभाग किंवा अवशेष भागांमध्ये भिक्षा घेत असतो. ज्यांची जीविका दुसऱ्यांनी दिल्यावर अवलंबून असते, जो दायकची प्रशंसा (स्तुती) आणि निंदा करित नाही. त्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

12] जो मुनि मैथुन (संभोग, सहवास, लैंगिक संबंध) पासून विरत होऊन एकटा विचरण करतो, जो यौवनामध्ये (तरुण, जवान) पण असित होत नाही. जो (मद्यपान, दारु) मदच्या प्रमादाने विरत आणि मुक्त आहे. त्याला पण ज्ञानी लोक मुनि म्हणतात.

पुस्तक
५२३

३. हिरिसुत्त

हिरिं तरन्तं विजिगुच्छमानं,
सखाहमस्मिं इति भासमानं।
सय्हानि कम्मनि अनादियन्तं,
नेसो ममन्ति इति नं विजज्जा॥ १॥
अनन्वयं पियं वाचं, यो मित्तेसु पकुब्बति।
अकरोन्तं भासमानं, परिजानन्ति पण्डिता॥ २॥
न सो भित्तो यो सदा अप्पमत्तो,
भेदासंकि रंधमेवानुपस्सी।
यस्मिं च सेति उरसीव पुत्तो,
स वे मित्तो यो परेहि अभेज्जो॥ ३॥

२१ / पाली आवश्यक

पामुज्जकरणं ठानं, पसंसावहनं सुखं।

फलानिसंसो भावेति, वहन्तो पोरिसं धुरं॥४॥

पविवेकरसं पीत्वा, रसं उपसमस्स च।

निद्धरो होति निप्पापो, धम्मपीतिरसं पिबन्ति॥ ५॥

हिरीसुत

शाखा

(अर्थ)

१) निर्लज्ज व्यवहार करणारा (आतल्याआत) घुणाचा भाव ठेवणारा सामर्थ्याची गोप्य न करणारा जो स्वताला मित्र म्हणून सांगतो त्याच्या विषयी जाबून घेतल्या पाहिले की, तो माझा मित्र नाही.

२) जो व्यर्थ गोल-गोल गोप्य मित्रांन सोवत करतो. न करता पण तो म्हणतो, बुद्धिमान लोक त्यांची निंदा करतात.

३) जो नेहमी मित्रता दाखविण्याचा प्रयत्न करित. फार पाळण्याचा प्रयत्नात राहतो आणि (मित्रांमध्ये) छिद्रान्वेषण (गडगड करण्याचा प्रयत्न करित असतो.) तो मित्र जो आईच्या मांडीवर झोपलेल्या पुत्रासारखा विश्वास आणि प्रेम प्रदान करित असते. जो दुसऱ्यामुळे फोडू शकत नाही. तोच मित्र आहे.

४) जो मनुष्याच्या कर्तव्याला निभवत असतांना, प्रसन्नता आणि प्रशंसाच्या मुख्यची कामना (इच्छा) करित असते. आणि फळाच्या प्राप्ती साठी प्रयत्न करित असते.

५) एकान्त चिंतनेचे रस आणि उपशमाच्या (शांती) रसाला पिडून पुरुष निद्र (न भिनोर) होत असते आणि धर्माचा प्रेम रस मिळून निष्ठाप होत असते.